

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ПОЛЬЩІ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості функціонування системи гарантування вкладів Польщі. Визначено цілі та завдання Фонду банківських гарантій (далі – BFG). Розкрито правовий статус суб'єктів, які беруть участь у системі гарантування вкладів; визначено поняття вкладника; досліджено, які вклади не підлягають захисту, та вклади, що забезпечуються гарантіями; максимальну суму коштів, яка може бути повернена одному вкладнику в межах гарантії BFG. Проаналізовано процедури виплати гарантованих коштів, підстави прийняття рішення про призупинення діяльності банку або спілки та механізм виплати коштів, розмір яких перевищує гарантії BFG. Складено порівняльну характеристику систем страхування вкладів Польщі та України, запропоновано можливі напрями вдосконалення та посилення ефективності системи гарантування вкладів в Україні шляхом запозичення досвіду Польщі.

BFG є важливою частиною мережі фінансової безпеки, створеної відповідно до загальноєвропейських тенденцій. Створення його вплинуло на безпеку фінансового ринку та його учасників. Проте місце BFG серед найбільших фінансових установ, а також надання йому через закон автономії і незалежності зумовлюють те, що як суб'єкт громадського права зі статусом юридичної особи, що виконує вагомі з погляду інтересів держави громадські завдання, BFG має велике значення для вкладників. Його основна мета полягає в захисті вкладів населення у разі банкрутства банку. Причина неефективності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні лежить у площині хибного розуміння цілей його створення та функціонування. Основна його мета – захист не тільки вкладників, а й насамперед фінансової системи від системних ризиків панічного зняття вкладів. Проте найважливішим для ефективної роботи системи гарантування є посилення дієвості банківського нагляду, без забезпечення якої жодні інновації в цій сфері не сприятимуть підвищенню рівня довіри до банківської системи і не забезпечуватимуть від негативних дій вкладників. Українська система гарантування вкладів потребує вдосконалення в напрямі посилення функціоналу щодо мінімізації ризиків і завчасного виявлення загроз для фінансової стійкості банків.

Ключові слова: *заощадження, депозит, банк, страхування, вкладник, тимчасова адміністрація.*

The article describes the peculiarities of deposits guaranteeing in Poland, defines the aims and tasks of the Bank Guarantee Fund (hereinafter – the BGF). Besides, it also covers such issues as legal status of deposits guaranteeing subjects, definition of those considered as depositors. The article examines what deposits are protected and not protected, maximal amount of funds, which can be returned to one depositor according to the BGF rules.

In line with this, the article contains analysis of funds repayment procedure, the basis for decisions making on suspending the unions or the banks' activity and funds repayment, if the amount exceeds the threshold established by the BGF. In the article, one can find also comparison between deposits insurance system existing in Ukraine and Poland, suggestions on how to improve and make deposits guaranteeing system in Ukraine more effective based on Poland experience.

The BGF is an important part of financial security network established on the basis of the European tendencies. Its establishment influenced on the financial market and its

participants. The BGF as one of the major financial institutions being legal entity with independent status and performing essential task is very important for the depositors. Its main task is to protect the deposits in case of the bank's bankruptcy. The reason why PI Deposits Guarantee Fund of Ukraine is ineffective lays in the wrong understanding of the aims of its functioning and establishment. Its main task is to protect not only funds but also the whole financial system in case of panic withdrawal of deposits. To ensure its effective work it is important to strengthen banking supervision, and if not ensured properly, no innovations in this sphere will work successfully and will not increase people's trust to the banking system. Ukrainian system of funds guaranteeing needs to be improved in part of the risks minimization and timely revealing of the threats to financial stability of the banks.

Key words: *savings, deposit, bank, insurance, depositor, temporary administration.*

Вступ. Функціонування системи гарантування вкладів має значний вплив на стійкість фінансової системи країни, забезпечує захист прав та інтересів громадян, а також відіграє значну роль у підвищенні інвестиційної привабливості банківської системи. Принципи побудови системи гарантування вкладів в Україні свідчать про запозиченість міжнародної практики та необхідність сприяння подальшому ефективному руху до європейських стандартів. Зміни, які вже відбулися в системі гарантування вкладів в Україні, поки що недостатні для забезпечення її сталого внеску у фінансову стабільність. Тому для нашої країни вкрай важливим є питання адаптації законодавства України до країн Європейського Союзу (далі – ЄС). В економічній літературі питанню гарантування вкладів присвячено праці таких учених: А. Оленчик, А. Даниленко, Х. Войцеховська, Т. Бойчук, А. Скірка та інших. Проте правове регулювання систем страхування депозитів країн ЄС розглядається лише фрагментарно та потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Світові фінансові кризи спонукали уряди країн до дій, спрямованих на створення єдиної системи державного захисту (страхування) вкладів через узгодження міжнародних принципів і стандартів побудови ефективного гарантування вкладів. Метою статті є дослідження функціонування системи гарантування вкладів Польщі та подання рекомендацій щодо посилення ефективності системи гарантування вкладів в Україні.

Результати дослідження. 25 березня 2011 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю між Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (Україна) та BFG з метою сприяння розумінню та розвитку найбільш важливих аспектів систем страхування депозитів шляхом надання міжнародної технічної допомоги, забезпечення участі у глобальних дискусіях із питань регуляторної політики.

Відповідно до Меморандуму сторони здійснюють обмін поглядами на економічний розвиток і політику, що дасть змогу забезпечити двосторонній діалог із приводу фінансової стабільності, та підтримку стійкого зростання в обох країнах [1].

Метою створення BFG є забезпечення стабільності національної фінансової системи: гарантує вклади, накопичені в банках і кредитних спілках, а також відповідає за проведення примусової реструктуризації фінансових установ, яким загрожує банкрутство [2].

До основних завдань входять такі: виплата коштів, що гарантовані вкладникам, і виконання інших обов'язків, що випливають із гарантування вкладів; контроль даних, що містяться в системах розрахунків суб'єктів, охоплених системою гарантування; збір та аналіз інформації про суб'єктів, що охоплені системою гарантування; підготовка, оновлення та оцінка здійсненності планів примусової реструктуризації та групових планів примусової реструктуризації; проведення примусової реструктуризації; погашення та списання інструментів капіталу.

У межах реструктуризації кредитних спілок, в яких виникла небезпека неплатоспроможності, завданнями BFG є такі: надання поворотної фінансової допомоги; викуп кредитної заборгованості спілок; надання підтримки суб'єктам, які набувають кредитні спілки, окремі майнові права або окремі зобов'язання спілок, або покупцям підприємства спілки в ліквідації, його організованої частини або окремих майнових прав; перевірка правильності використання допомоги та підтримки.

Принципи гарантування вкладів визначені в Законі Польщі «Про Банківський гарантійний фонд, систему гарантування вкладів та примусову реструктуризацію» від 10 червня 2016 р. До 8 жовтня 2016 р. система гарантування вкладів функціонувала відповідно до Закону Польщі «Про Банківський гарантійний фонд» від 14 грудня 1994 р. Правові норми, що прийняті в Законі Польщі «Про Банківський гарантійний фонд, систему гарантування вкладів і примусову

реструктуризацію» від 10 червня 2016 р., відповідають Директиві Європейського парламенту та Ради ЄС 2014/49/ЄС від 16 квітня 2014 р. про системи гарантування вкладів [3, с. 18].

Системою гарантування вкладів охоплені кошти, накопичені:

1) у всіх вітчизняних банках, тобто банках, які мають головний офіс на території Республіки Польща, незалежно від форми їхньої діяльності (у формі акціонерних товариств і кооперативів), за винятком банку «Bank Gospodarstwa Krajowego» (державного іпотечного банку);

2) у всіх кооперативних ощадно-кредитних спілках;

3) у філіях іноземних банків (тобто філіях банків із головним офісом на території країни, що не є членом ЄС) в межах, в яких система гарантування вкладів у цій країні не забезпечує виплати коштів принаймні в межах та у розмірі, визначених у Законі Польщі «Про Банківський гарантійний фонд, систему гарантування вкладів і примусову реструктуризацію».

Відповідно до правил, прийнятих в ЄС, філії банків, що мають головний офіс в інших країнах-членах ЄС (ці банки називаються кредитними установами) та що здійснюють діяльність на території Польщі, належать до системи гарантування вкладів своєї країни (країни місцезнаходження головного офісу). Рівень гарантії у всіх країнах-членах ЄС з 31 грудня 2010 р. становить 100 000 EUR (або його еквівалент у національній валюті) [4, с. 201].

Кошти, надані суб'єктам, що не мають дозволу Комісії на збір грошових коштів від інших осіб із метою надання кредитів, грошових позик або обтяження ризиком цих коштів іншим чином, не охоплюються гарантіями. Комісія фінансового нагляду в доступному на її вебсайті «Списку публічних попереджень» перераховує суб'єктів, щодо яких вона повідомила про підозру у вчиненні злочину відповідно до п. 1–3 ст. 171 Закону Польщі «Банківське право» (між іншим, ведення банківської діяльності, зокрема приймання грошових вкладів для обтяження їх ризиком, без дозволу Комісії фінансового нагляду).

За законодавством ЄС, вкладник – це особа або суб'єкт, що має право на гарантовані кошти. У випадку банку або філії іноземного банку вкладниками є: фізичні особи; юридичні особи; організаційні підрозділи, що не є юридичними особами, але є правоздатними; шкільні ощадні каси; робітничі кредитно-позикові спілки; батьківські комітети. У випадку кооперативних ощадно-кредитних спілок вкладниками є: фізичні особи; неурядові організації відповідно до Закону Польщі «Про суспільно корисну діяльність та про волонтерство» від 2003 р.; організаційні підрозділи Церкви або релігійного об'єднання, що є юридичними особами; кооперативи; профспілки; житлові співтовариства.

Закон Польщі «Про банківський гарантійний фонд, систему гарантування вкладів та примусову реструктуризацію» (в ст. 22 п. 1) передбачає також те, що не всі власники рахунків в банках і кредитних спілках мають статус вкладника.

Гарантійним захистом не охоплюються кошти, депоновані:

- Державним казначейством;
- Національним банком Польщі;
- іпотечними банками, іноземними банками;
- кооперативними ощадно-кредитними спілками та Національною кооперативною ощадно-кредитною спілкою;
- фондом «Bankowy Fundusz Gwarancyjny» (державного іпотечного банку);
- фінансовими установами відповідно до Регламенту ЄС 575/2013 щодо пруденційних вимог для кредитних установ та інвестиційних компаній, що замінює Регламент (ЄС) № 648/2012;
- інвестиційними компаніями відповідно до вищевказаного Регламенту 575/2013 та визнаними інвестиційними компаніями з третьої країни, про які йдеться в ст. 4 аб. 1 п. 25 цього Регламенту;
- особами та суб'єктами, які не були ідентифіковані відповідно банком або спілкою;
- вітчизняними та іноземними страховими компаніями, а також вітчизняними та іноземними установами перестраховування;
- інвестиційними фондами, об'єднаннями інвестиційних фондів, іноземними фондами, управляючими товариствами та філіями інвестиційних об'єднань, робітничими пенсійними фондами, універсальними пенсійними об'єднаннями та робітничими пенсійними об'єднаннями;
- підрозділами територіального самоврядування;
- органами державної влади іншої країни-члена ЄС та третьої країни, зокрема центральних, регіональних управлінь і підрозділів територіального самоврядування цих країн.

У випадку банків система гарантування вкладів захищає грошові кошти, накопичені вкладником на всіх видах банківських рахунків, яких він є власником, як в польських злотих,

так і в іноземних валютах. Гарантіями також охоплюються: інші суми вкладника, що підлягають виплаті та що виникають із договорів про банківський рахунок; суми вкладника, що підлягають виплаті та що виникають із проведення банком банківських грошових розрахунків; та суми вкладника, що підлягають виплаті та що виникають із банківських цінних паперів, емітованих до 2 липня 2014 р.

Гарантія системи поширюється також на зобов'язання банку під час здійснення розпорядження вкладом на випадок смерті та засвідчення ритуальних послуг для власника рахунку, якщо строки виконання зобов'язання закінчилися до дати призупинення діяльності банку. У випадку спілки система гарантування вкладів захищає грошові кошти, накопичені у спілці вкладником на всіх видах рахунків, яких він є власником, як у польських злотах, так і в іноземних валютах. Гарантіями також охоплюються: інші суми вкладника, що підлягають виплаті та що виникають із договорів про рахунок; інші суми вкладника, що підлягають виплаті та що виникають із проведення спілкою фінансових розрахунків. Гарантія системи поширюється також на зобов'язання спілки під час здійснення розпорядження вкладом на випадок смерті та засвідчення ритуальних послуг для власника рахунку, якщо строки виконання зобов'язання закінчилися до дати призупинення діяльності спілки.

Необхідно звернути увагу на те, що у випадку деяких продуктів, що доступні клієнтам банків і спілок, банки та спілки є посередниками лише у продажу (це стосується, наприклад, паїв інвестиційних фондів чи страхових продуктів), і ці продукти не охоплюються гарантіями системи гарантування. Банки та спілки можуть пропонувати також комбіновані продукти, наприклад вклади та паї інвестиційних фондів, тоді гарантії поширюються тільки на частину продукту, яким є вклад.

Кошти, сплачені кооперативному банку або кооперативній ощадно-кредитній спілці, як частки, вступні або членські внески, гарантіями не охоплюються. Гарантійним захистом охоплені накопичені кошти як у польських злотах, так і в іноземній валюті. Незалежно від валюти рахунку виплата гарантованих коштів відбувається в польських злотах. Ліміт суми, гарантованої BFG, охоплює кошти, накопичені на рахунках відповідно до стану на дату виконання умови гарантування разом із відсотками, нарахованими до цієї дати, відповідно до процентної ставки, що вказана в договорі, незалежно від терміну їхньої виплати.

Максимальна сума коштів, яка може бути повернута одному вкладнику в межах гарантії BFG в цьому банку або спілці еквівалентна в польських злотах 100 000 EUR, незалежно від кількості рахунків, власником яких є вкладник у цьому банку або спілці. Підставою для розрахунку належної суми є сума, що підлягає виплаті банком або спілкою (сума коштів, накопичених на всіх іменних рахунках, та інші суми, що підлягають виплаті та що охоплені гарантіями).

Спільні рахунки також охоплені гарантіями. У випадку спільного рахунку гарантована сума розраховується окремо для кожного зі співвласників рахунку. Сума вкладника, що підлягає виплаті із спільного рахунку, розраховується так: кошти на рахунку діляться між усіма співвласниками відповідно до положень договору про рахунок, а якщо таких положень немає – встановлюються для всіх рівні частини та розраховується розмір гарантії для кожного зі співвласників рахунку окремо.

У випадку рахунку довірчого управління (наприклад, житлового довірчого рахунку) вкладником є кожен із довіритель у межах, що виникають з його участі у сумі, накопиченій на рахунку. В межах залишку суми вкладником є повірений. Необхідно пам'ятати, що підставою розрахунку суми вкладника для виплати від BFG є сума всіх сум цього вкладника, що підлягають виплаті банком або спілкою.

У разі ведення банком рахунку інвестиційної компанії, на якому накопичені кошти надані її клієнтами у зв'язку з наданням цією компанією маклерських послуг, вкладником є кожен із цих клієнтів у межах, що виникають з його участі у сумі, накопиченій на рахунку. Необхідно пам'ятати, що підставою розрахунку суми вкладника для виплати від BFG є сума всіх сум цього вкладника, що підлягають виплаті банком.

Зобов'язання BFG перед вкладником у зв'язку з гарантуванням вкладів виникає на дату виконання умови гарантії, тобто у випадку вітчизняного банку або спілки – на дату, що вказана у рішенні Комісії фінансового нагляду як дата призупинення діяльності банку або спілки та призначення, відповідно, тимчасової адміністрації, якщо вона не була призначена раніше, а також звернення до відповідного суду із заявою про оголошення банкрутства або також на дату звернення BFG до відповідного суду із заявою про оголошення банкрутства у зв'язку з проведенням примусової реструктуризації банку або спілки.

Для розрахунку розміру EUR в польських злотих приймається оголошений Національним банком Польщі середній курс на дату виконання умови гарантії (тобто на дату, що вказана у рішенні Комісії фінансового нагляду як дата призупинення діяльності банку або спілки та призначення, відповідно, тимчасової адміністрації, а також звернення до відповідного суду із заявою про оголошення банкрутства або також на дату звернення BFG до відповідного суду із заявою про оголошення банкрутства у зв'язку з проведенням примусової реструктуризації банку або спілки).

Комісія фінансового нагляду приймає рішення про призупинення діяльності банку або спілки у разі, якщо: відповідно до балансу на кінець звітного періоду активів банку не вистачає для виконання його зобов'язань або з причин, безпосередньо пов'язаних із фінансовим станом банку, він не виконує своїх зобов'язань із виплати гарантованих коштів перед вкладником. Комісія фінансового нагляду приймає рішення про призупинення діяльності банку та призначення тимчасової адміністрації, якщо вона не була призначена раніше, а також одночасно приймає рішення про його переймання іншим банком, за згодою банку, що переймає, або звертається до відповідного суду із заявою про оголошення банкрутства банку. У цьому останньому випадку відбувається виконання умови гарантії та виплата гарантованих коштів.

У випадку кооперативної ощадно-кредитної спілки Комісія фінансового нагляду приймає рішення про призупинення діяльності спілки, якщо на звітну дату активів спілки не вистачає для виконання її зобов'язань. Комісія може також прийняти рішення про призупинення діяльності спілки у разі, якщо з причин, безпосередньо пов'язаних з її фінансовим станом, вона не виконує своїх зобов'язань із виплати гарантованих коштів перед вкладником. В обох випадках відбувається виконання умови гарантії та виплата гарантованих коштів.

Кошти можна отримати готівкою або переказом на вказаний рахунок у встановлених BFG місці та термінах. Після цього періоду отримати гарантовані кошти можна в Офісі Фонду – після заповнення відповідної заяви про виплату гарантованих коштів – протягом 5 років із дати виконання умови гарантії.

Процедура виплати гарантійних коштів має такий вигляд: тимчасова адміністрація банку або спілки оформлює список вкладників і не пізніше ніж протягом 3 робочих днів із дати виконання умови гарантії передає його BFG. Правління BFG здійснює поточну перевірку підготовки списку вкладників тимчасовою адміністрацією банку або спілки. Виплати гарантованих коштів здійснює від імені та на рахунок BFG відповідно тимчасова адміністрація або суб'єкт, з яким Правління BFG укладе договір про здійснення виплат гарантованих коштів. Рішення щодо цього приймає Правління BFG. Тимчасовій адміністрації або суб'єкту, з яким Правління BFG укладе договір про здійснення виплат гарантованих коштів, Правління BFG передає список виплат, що містить дані, необхідні для здійснення виплат. Правління BFG приймає рішення, в якому визначає, зокрема, інформацію про суб'єкт, за посередництвом якого будуть здійснені виплати гарантованих коштів, спосіб здійснення виплат і суму гарантованих коштів, що була передана для виплат гарантованих коштів. Це рішення оприлюднюється шляхом оголошення у загальнонаціональному віснику Польщі.

BFG передає відповідно тимчасовій адміністрації або суб'єкту, з яким укладено договір про здійснення виплат гарантованих коштів, суми для виплат вкладникам банку або спілки, щодо якого/якої відбулось виконання умови гарантії. Тимчасова адміністрація або суб'єкт, з яким Правління BFG укладе відповідний договір, розпочне виплату гарантованих коштів відповідно до рішення Правління BFG протягом 7 робочих днів із дати виконання умови гарантії.

Грошові кошти, розмір яких перевищує гарантії Фонду, є коштами, які має право отримати вкладник від банку або спілки. Після оголошення банкрутства банку або спілки вкладник має право вимагати відшкодування на загальних принципах права про банкрутство. В цьому випадку ці кошти вкладник має право отримати за рахунок майнових прав банку або спілки. Вкладник повинен повідомити про свої кошти, вкладені в банк або спілку, суддю – комісара в термін, вказаний у судовому рішенні про оголошення банкрутства банку або спілки.

Після завершення виплат тимчасовою адміністрацією банку або спілки, або суб'єктом, який їх здійснював відповідно до договору з BFG, гарантовані кошти можна отримати в офісі BFG протягом 5 років із дати виконання умови гарантії (у деяких випадках це можна зробити, надсилаючи до BFG відповідні документи поштою). Після закінчення цього терміну отримати гарантовані кошти буде неможливо (закінчення строку давності).

Принципи побудови системи гарантування вкладів в Україні свідчать про запозиченість міжнародної практики та необхідність сприяння подальшому ефективному руху до європейських стандартів [5, с. 74–84].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика систем страхування вкладів Польщі та України

Ознаки	Польща	Україна
Законодавча база	Директива 2014/49/ЄС від 16 квітня 2014 р.	Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», від 23 лютого 2012 р., № 4452-VI
Правовий статус фонду	Юридична особа	Юридична особа публічного права
Джерела фінансування створеного Фонду	Диференційовані авансові платежі, які залежать від рівня ризиковості (risk based funding) установи	Квартальні авансові платежі (ex-ante фінансування), від бази нарахування – 0,5% у національній валюті; 0,8% в іноземній валюті
Об'єкт захисту	Усі депозити фізичних та юридичних осіб (окрім деяких випадків)	Лише депозити фізичних осіб
Обмеження щодо відшкодування	Кошти власного капіталу, боргові цінні папери, векселі, вклади, пов'язані із шахрайськими схемами відмивання грошей тощо	Пов'язаним із банком особам; за вкладом, підтвердженим ощадним (депозитним) сертифікатом на пред'явника; вкладками в банківських металах тощо
Учасники	Обов'язкова участь усіх кредитно-фінансових установ	Обов'язкова участь банків
Встановлений ліміт розміру відшкодування	100 000 євро	*за курсом НБУ станом на 16 грудня 2019 р. – 7616 євро (200 000 грн.)
Термін виплат	7 днів	Початок виплат не пізніше 20 або 30 роб. днів; упродовж дії тимчасової адміністрації та ліквідації

Джерело: складено автором за [2], [6]

Висновки. Враховуючи вищевикладене, важливою метою існування системи гарантування вкладів в Україні має бути високий фінансовий рівень захисту заощаджень вкладників, а саме: збільшення гарантійної суми покриття, розширення кола суб'єктів, яким гарантується повернення вкладів, запобігання банкрутствам банків. Інститути, що представляють систему страхування депозитів повинні вести першочергову діяльність щодо превентивності появи явища неплатоспроможності банків, а також здійснювати оперативне інформування вкладників щодо справжнього фінансового стану банків-учасників цієї системи.

Список використаних джерел:

1. Співробітництво з фондом банківських гарантій (Польща). *Фонд гарантування вкладів фізичних осіб*: вебсайт. URL: <http://www.fg.gov.ua/dlia-vkladnykiv/13-about/international/18-poland> (дата звернення: 15.12.2019).
2. Гарантування вкладів. *Фонд банківських гарантій (BFG)*: веб-сайт. URL: <https://www.bfg.pl/uk/%d0%b3%d0%b0%d1%80%d0%b0%d0%bd%d1%82%d1%83%d0%b2%d0%bd%d0%bd%d1%8f-%d0%b2%d0%ba%d0%bb%d0%b0%d0%b4%d1%96%d0%b2> (дата звернення: 15.12.2019).
3. Даниленко А. Еволюція системи гарантування вкладів в Україні до світових стандартів: макропруденційний аспект. *Вісник Національного банку України*. 2017. № 242. С. 18.
4. Сура Р. Генезис виникнення Банківського гарантійного фонду в Польщі. *Вісник Львівського університету*. 2013. № 57. С. 201.
5. Скірка А. Зарубіжний досвід функціонування світової системи гарантування вкладів. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 1. С. 74–84.
6. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17> (дата звернення: 15.12.2019).